

PROCES „SHRINKAGE“ VE MĚSTĚ HAVÍŘOV

Bc. Eva Hrabcová, Bc. Jana Semelová, Bc. Petra Škvaridlová

*Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje,
Chittussiho 10, Slezská Ostrava,*

*tel: 776172450, mail: hrabcova.eva@seznam.cz, janca.semelova@seznam.cz,
skvaridlovapetra@seznam.cz*

Abstrakt

Tento příspěvek je zaměřen na popis procesu „shrinkage“ neboli „smršťování města“ (tj. úbytek a změny sociodemografické struktury obyvatelstva) ve městě Havířov a vychází z výzkumného projektu „*Governance of shrinkage within a European Context*“, který je řešen na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Ostravské univerzity. V rámci případové studie byly analyzovány a hodnoceny relevantní tematické oblasti rozvoje města a příčiny depopulačních procesů v uplynulých dvou dekadách. Hlavním indikátorem smršťování je pokles počtu obyvatel, dále pak sociodemografické změny – zejména stárnutí obyvatelstva a sociální exkluze, změna ekonomické struktury (deindustrializace a nezaměstnanost) a zhoršování stavu bytového fondu v některých částech města.

Klíčová slova: *shrinkage; urban shrinking; Havířov;*

Úvod

Česká republika prošla v uplynulých dvou desetiletích politickou a ekonomickou transformací. Největší změna proběhla v oblasti politického a ekonomického systému, což ovlivnilo také prostorově-sociální struktury měst. Naše země se otevřela zahraničním vlivům a postupně se začlenila – po 40 letech centrálně plánovaného zřízení – zpět do evropských struktur vyspělých demokratických zemí s tržní ekonomikou, k nimž již na počátku 20. století právem patřila. Adaptační procesy české ekonomiky na podmínky a trendy globálního a evropského ekonomického systému vedl k deindustrializaci (a posílení sektoru služeb), což vedlo ke zvýšení nezaměstnanosti zejména v průmyslových městech. Toto vše s sebou přineslo i některé fenomény, které do počátku 90. let naše země nepoznala. Jedním takovým fenoménem dnešní doby je i proces „urban shrinkage“ neboli smršťování měst.

Smršťování měst je „*výsledkem různých, ale vzájemně pevně propojených procesů. Tyto procesy jsou spojeny s nerovnoměrným prostorovým a časovým hospodářským rozvojem, negativními demografickými změnami ve městech, která tak musí řešit důsledky nevyužití sociální a technické infrastruktury, opouštění a chátrání bytového fondu, poklesu počtu pracovních sil i poklesu investic. Navíc tento proces provází pokles finančních zdrojů veřejných rozpočtů, které jsou nezbytné pro vyrovnání se s negativními důsledky smršťování*“ [13, str. 2].

Proces shrinkage je nejvíce patrný v oblastech dřívějších významných průmyslových oblastí a je tedy namístě zjistit, zda se projevuje i v takových lokalitách, jakým je město Havířov – rezidenční satelit Ostravy. Vzhledem k tomu, že na této případové studii se ještě dále pracuje, budou v tomto příspěvku představeny pouze dílčí výsledky studie.

Statutární město Havířov

Město Havířov bylo založeno v roce 1955 a z velké části bylo vybudováno za pouhých 20 let. Během tohoto krátkého období byla urbanisticky řešena a realizována bytová výstavba, která naplňovala hlavní funkci tohoto nově založeného města. „*Urbanistické ztvárnění, demografická skladba a organizace vnitřního života zcela vyplynula z poválečného vývoje Ostravska, poplatné jednostranné industrializaci a představám o přínosu rozvojové koncepce*“ [1, str. 102]. Primárním záměrem se tak stala výstavba obytného zázemí pro pracovníky dolů ostravsko-

karvinské oblasti a pro pracovníky dynamicky rozvíjeného a státem podporovaného těžkého průmyslu celé ostravské aglomerace.

Administrativně je město tvořeno 8 městskými částmi (Bludovice, Dolní Datyně, Dolní Suchá, Město, Podlesí, Prostřední Suchá, Šumbark a Životice), které jsou dále tvořeny 31 základními sídelními jednotkami (dále jen ZSJ). V rámci svého uspořádání je koncentrace obyvatelstva přirozeně situována do centra města a jeho nejstarší městské části Město, tvořenou 11 ZSJ. Další významná je koncentrace obyvatelstva v části Šumbark (tvořenou 4 ZSJ) a část Podlesí (tvořená 3 ZSJ), která je součástí katastrálního území Bludovice [2, 3]. Městská část Podlesí byla budovaná v období 1961 – 70. léta a část Šumbark byla budovaná v letech 1978 – 1994 [4]. Všechny tyto tři městské části jsou charakteristické městskou či sídlištní bytovou zástavbou. Ostatní městské části jsou převážně tvořeny individuální zástavbou rodinnými domy s malými ostrůvky budov sídlištního charakteru.

Sociodemografická charakteristika města

Z pohledu sociodemografického je patrné, že město na počátku svého vývoje od založení nebývale rostlo. Do roku 1970 vzrostl počet obyvatel sedmkrát, do roku 1995 vzrostl počet o dalších 6,5 tisíce osob a dosáhl maxima téměř 89 tisíc obyvatel. Od té doby se počet obyvatel snižuje [10]. Zpočátku bylo hlavní charakteristikou města vysoké tempo růstu počtu obyvatel a vysoký podíl mladých obyvatel, jehož průměrný věk byl nejnižší v celém tehdejší Československu. Právě tato skutečnost se stala paradoxem Havířova, protože v současnosti zde obyvatelstvo velmi rychle stárne a průměrný věk, který činí 41,5 let, je jeden z nejvyšších v celé České republice [6]. I když proces stárnutí je typický pro téměř všechny vyspělé státy, tak nadprůměrně rychlé stárnutí obyvatelstva je charakteristické zejména pro smršťující se města.

Přirozený přírůstek obyvatelstva ve městě ukazuje demografické chování podobné vyspělým západoevropským zemím, u kterého nastává demografické stárnutí, při kterém se věková struktura obyvatelstva postupně mění na regresivní. Počty narozených ve městě do začátku tisíciletí dlouhodobě klesaly, nicméně od roku 2000 je patrný mírný nárůst počtu obyvatelstva [6]. Tento nárůst porodnosti je způsoben skutečností, kdy vysoké počty obyvatel narozených v polovině 80. let (kohorty věkové pyramidy) začínají zakládat rodiny a mít děti. Naproti tomu počty zemřelých se pohybují průměrně okolo 800 ročně [11].

Největším problémem města je prostorová dynamika obyvatelstva, zejména pak migrační chování jeho obyvatelstva. Migrační saldo vykazuje dlouhodobě negativní bilanci, kdy počty vystěhovalých bývají v průměru 2krát vyšší než počty přistěhovalých obyvatel. Město vykazuje stabilně od roku 1996 celkový úbytek obyvatelstva, přičemž od roku 2008 je toto vysoké tempo ještě markantnější [6]. Negativní migrační bilance a vystěhovalectví je charakteristické pro smršťující se města.

Stárnutí obyvatelstva je patrné také na vývoji počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva, které pokleslo z hodnoty 44 386 osob v roce 1991 na hodnotu 40 986 osob v roce 2001 a dále na hodnotu 37 244 osob v roce 2011 [8].

Hospodářská struktura města

Jak již bylo uvedeno, město bylo od svého počátku založeno jako obytný sídelní systém určený především k bydlení, což se výrazně projevuje i v nedostatečném počtu volných pracovních míst na lokálním trhu práce. Nedostatkem pracovních příležitostí trpí navíc celá regionální ekonomika Ostravska či celého kraje. Podle Prokopa [1, str. 103] „*útlumové tendence ostravsko-karvinského revíru výrazně zasáhly do hospodářské a sociální oblasti a přinesly četné palčivé problémy. Ekonomická základna ztratila tradiční oporu v okolním těžkém průmyslu, který se přizpůsobuje novému tržnímu prostředí a naléhavě restrukturalizaci. Zmíněný proces město*

hluboce zasáhl.“ Závislost obyvatel města na okolním průmyslu se projevovала i ve vysokém počtu vyjíždějících za prací. Právě útlum průmyslových aktivit a nedostatečný počet pracovních příležitostí na trhu práce ve městě i jeho dojížděkovém regionu způsobily vysokou nezaměstnanost. Míra nezaměstnanosti se v období let 1991 – 2010 pohybovala v ročních průměrech od 4,1% do 20,2%. Nejnížší míra nezaměstnanosti byla registrována na počátku devadesátých let a od té doby více méně rostla. Nejvyšší míra nezaměstnanosti byla zaznamenána v roce 2004, kdy dosáhla maxima 20,2% [12]. Nedostatek atraktivních pracovních příležitostí v regionu dojížděky za prací je typickým znakem smršťujících se měst a příčinou vystěhovalectví za prací.

K roku 2010 na území města působilo celkem 13 302 podnikatelských subjektů. Podle převažujících činností je u největšího podílu těchto subjektů předmětem činnosti obchod a obchodní služby. Vysoký podíl tvoří činnosti průmyslu a stavebnictví, dále činnosti spojené s veřejnými, sociálními a osobními službami. Nezanedbatelný je i počet subjektů působících ve školských a zdravotnických službách [5].

Bytový fond města

Bytový fond Havířova je třeba spojovat s industrializací a průvodní urbanizací celého regionu Ostravska a Karvinska, při které se nejprve realizovala výstavba tzv. hornických kolonií, pak bytových domů až nakonec věžových panelových domů. Za účelem urbanizace prostoru dnešního Havířova byla vymezena lokalita na rozhraní katastru Šenova a Šumbarku a nové město začalo vznikat již v roce 1947. Později se změnou kvality, velikosti a dispozice domů se začaly stavět vícepodlažní bytové domy městského typu. Od šedesátých let byla výstavba zaměřena na výstavbu panelových domů [1].

V roce 1991, při SLDB, bylo v Havířově celkem 31 458 trvale obydlených bytů, z toho v rodinných domech bylo 2 847 bytů [2]. V roce 2001 to bylo již 33 426 trvale obydlených bytů, z toho 3 164 bytů v rodinných domech [7]. Podle předběžných výsledků SLDB 2011 je v současnosti ve městě 31 638 bytů [8]. Největším vlastníkem bytů v Havířově je společnost RPG Byty, s. r. o., dalším významným vlastníkem je Stavební bytové družstvo Havířov a dále Městská realitní agentura [10]. V současné době trh s byty ve městě není příliš dynamický vzhledem k nízké poptávce a ročně se obchoduje zhruba s 1,5% celkového bytového fondu. Značná část domů je ve špatném technickém stavu a je potřebná jejich sanace, která se v současnosti postupně realizuje.

Materiál a metody

V rámci studie vycházející z kontextu výzkumného projektu „*Governance of shrinkage within a European Context*“ [9] byly zpracovávány dílčí analýzy vývoje města v období let 1991 – 2010 s přihlédnutím k jeho předchozímu vývoji a jeho strukturám. Nejdůležitějšími podklady se staly data Českého statistického úřadu, zejména pak data ze Sčítání lidu, domů a bytů z let 1991, 2001 a 2011.

Výsledky a diskuse

Podle předběžných výsledků zpracovávané studie jsou ve městě Havířov výrazné depopulační tendence, způsobené v největší míře migračním chováním obyvatelstva. Problémem je také vysoká míra nezaměstnanosti a nedostatečný trh s byty, které jsou ve špatném technickém stavu.

Závěr

Závěrem lze říci, že předběžné výsledky ukazují na proces smršťování Havířova v kontextu celého Ostravska. Případová studie prozatím však není dokončená. Výsledky celé studie nám ukáží, jaká by měla být cesta řešení k rozvoji a nikoli úpadku města.

Poděkování

Děkujeme RNDr. Petru Rumpelovi, Ph.D. za jeho rady a podporu při hledání řešení, a také za možnost podílet se na řešení takové studie, jako je problematika „shrinking“.

Literatura

[1.] PROKOP, R. et al. *Havířov: 1955 – 2005*. 1. vyd. Havířov: Statutární město Havířov, 2005, 176 s. ISBN 80-239-4423-1.

[2.] RŮŽKOVÁ, J. et al. *Statistický lexikon obcí České republiky 1992: podle správního rozdělení k 31. prosinci 1992 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů ke 3. březnu 1991*. 1. vyd. Praha: Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1994, 895 s. ISBN 80-7049-096-9.

[3.] ŠKRABAL, J. et al. *Statistický lexikon obcí České republiky 2008: podle správního rozdělení k 1. 1. 2008 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001* [online]. 2008 [cit. 2012-03-24]. 1352 s. ISBN 978-80-250-1719-7.

Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4116-08>>.

[4.] VANĚK, M., HAVRLANT, M., PROKOP, R. a WAHLA, A. *Havířov*. 1. vyd. Havířov: Městská knihovna Havířov, 2003. 40 s.

[5.] Český statistický úřad: *Veřejná databáze* [online]. 2012 [cit. 2012-03-20]. Dostupný z WWW: <http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=5&pro_1_154=555088&cislotab=MOS+ZV01>.

[6.] Český statistický úřad: *Demografická ročenka měst (2001 – 2010)* [online]. 2012 [cit. 2012-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4018-11>>.

[7.] Český statistický úřad: *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* [online]. 2003 [cit. 2012-03-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/kraje/ov/publika/2003/812103/start.htm>>.

[8.] Český statistický úřad: *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. 2009 – 2012 [cit. 2012-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://scitani.cz/>>.

[9.] GROSSMANN, K., HAASE, A., RINK, D., STEINFUEHRER, A., (2008): *Urban shrinkage in East Central Europe? Benefits and Limits of a Cross-National Transfer of Research Approaches*. In: Nowak, M., Nowosielski, M., (Eds.): *Declining Cities / Developing Cities: Polish and German Perspectives*, Instytut Zachodni, Poznan, 77-99. Dostupný z WWW: <http://www.pts.amu.edu.pl/en/pliki/menu/Grossmann_et_al.pdf>.

[10.] Statutární město Havířov. *Havířov* [online]. 2008 [cit. 2012-03-21]. Havířov. Dostupné z WWW: <<http://www.havirov-city.cz/historie-a-soucasnost/havirov-v-cislech.html>>.

[11.] Komise pro tvorbu strategického plánu rozvoje města. *SPRM II: Strategický plán rozvoje: Statutární město Havířov* [online]. Havířov: 2008 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.havirov-city.cz/dokumenty/rozvojove-dokumenty.html>>.

[12.] Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. *Integrovaný portál MSPV: statistiky zaměstnanosti z územního hlediska*. [cit. 2012-04-01]. Dostupné z WWW: <<https://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzem>>.

[13.] RINK, D., HAASE, A., BERNT, M., GROSSMANN, K.: *Research Brief No. 1 – Addressing Urban Shrinkage – Across Europe – Challenges and Prospects* [online]. 28. 3. 2012 [cit. 2012-04-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.shrinksmart.eu/>>.

Abstract (Times New Roman, 11, tučně)

This short paper focuses on description and explanation of the process of "shrinkage" in Havířov. The elaboration of the paper is related to the research project "Governance of shrinkage within a European Context", which is being carried out at the Department of Social Geography and Regional Development, University of Ostrava. The case study tried to answer the research question in which degree is Havířov a shrinking city. The paper analyzed and evaluated specific characteristics of the city and described the causes identified. Havířov is being affected of the processes of depopulation in the past two decades. The main indicator of the shrinking population decline, as well as socio-demographic changes – especially the aging population and social exclusion, change in economic structure (deindustrialisation and unemployment) and the deterioration of housing stock in some parts of the city.